

СТАН СФОРМОВАНOSTI НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

І.О.Бец

Анотація. У статті розглянуто стан сформованості науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, розкрито основні підходи до організації наукової праці у навчальному закладі.

Ключові слова: науково-дослідницька компетентність, стан сформованості, науково-дослідницька діяльність.

Аннотация. В статье проанализирована сформированность научно-исследовательской компетентности будущих офицеров-пограничников, раскрыты основные подходы к организации научной работы в учебном заведении.

Ключевые слова: научно-исследовательская компетентность, состояние сформированности, научно-исследовательская деятельность.

Abstract. The article reviews the state of formation of research competence officers and border guards, the basic approaches to scholarly work in school.

Keywords: research competence, state formation, research activity.

Актуальність теми. Якість підготовки сучасного фахівця в аспекті компетентнісного підходу вчені С.Архипова, Н.Бібік, В.Байденко, Н.Брюханова, Ю.Варданян, О.Глузман, Е.Зеєр, Р.Гуріна, І.Гушлевська, Н.Двуличанська, О.Заблоцька, І.Зимня, І.Матійків, О.Овчарук, О.Пометун, І.Родигіна, О.Савченко, С.Сисоєва, Ю.Татур та ін. розглядають як рівень розвитку професійних умінь і сформовану теоретичну та практичну готовність до професійної діяльності. Офіцер-прикордонник в сучасних умовах повинен бути здатним до науково-дослідницької діяльності, повинен уміти відповідально та самостійно приймати необхідні рішення, мати широку науково-дослідницьку компетентність. Він повинен уміти організувати охорону державного кордону на ділянці відповідальності; управляти діями підрозділів органу охорони державного кордону або прикордонної застави та прикордонних оперативно-розшукових відділів у проведенні спеціальних заходів щодо пошуку правопорушників; аналізувати кримінологічну характеристику злочинності та виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню злочинів, розробляти та реалізовувати різноманітні заходи їх попередження; вміти працювати з людьми та виконувати інші завдання, які вимагають дослідницьких умінь і навичок [6]. З огляду на це особливо актуальною сьогодні є проблема формування науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Загальним питанням науково-дослідницької діяльності студентів присвячено праці С.Архангельського, В.Андрєєва, Ю.Бабанського, В.Давидова, І.Лернера, П.Підкасистого, В.Сластьоніна та ін. Особливості науково-дослідницької діяльності, її сутність та структуру розкрили у своїх дослідженнях І.Герасимов, В.Журавльов, Н.Кушнарєнко, М.Скаткін, Н.Соловійова, Д.Стеченко, О.Чмир, В.Шейко та ін.

Сьогодні різні аспекти проблеми формування науково-дослідницької компетентності фахівців у процесі навчання розглядають такі учені, як М.Бадашкєєв, З.Борисова, А.Братковський, Л.Бурчак, Ф.Галіулліна, М.Гладишева, Н.Ільїна, В.Климентьєва, С.Колодезнікова, С.Кузнєцова, Г.Лобова, В.Мухіна, І.Пупиніна, Л.Рильщикова, Н.Сичкова, Г.Спиридонова, В.Федотова та ін.

Безпосередньо особливості науково-дослідницької діяльності та компетентності курсантів військових навчальних закладів вивчали В.Тагіров і О.Добровольсков. Зокрема, В.Тагіров з'ясував особливості формування науково-дослідницької компетентності студента в освітньому процесі військового навчального закладу [7], а О.Добровольсков – вивчав науково-дослідницьку діяльність курсантів як фактор професійного становлення офіцера [5].

Однак, незважаючи на посилення уваги науковців до проблеми формування науково-дослідницької компетентності, її розв'язання потребує глибшого теоретичного та практичного дослідження. У педагогічній літературі нині немає досліджень, спеціально присвячених формуванню науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Як наслідок залишаються недостатньо з'ясованими педагогічні умови формування науково-дослідницької компетентності у ВНЗ, а також потребує окремого дослідження питання про стан сформованості цієї властивості у курсантів військового навчального закладу.

З огляду на це, **метою** статті є характеристика стану сформованості науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Роботу щодо вивчення стану сформованості науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників було організовано на базі III факультету Національної академії Державної прикордонної служби ім. Б. Хмельницького. При цьому було передбачено визначити, як курсанти й викладачі обізнані з проблемами формування науково-дослідницької компетентності, як курсанти розуміють терміни «науково-дослідницька діяльність» і «науково-дослідницька компетентність». Передбачалося також визначити ставлення респондентів до проблеми формування науково-дослідницької компетентності й розуміння її значення для подальшої професійної діяльності офіцера-прикордонника.

Дослідження на цьому етапі проводилося за допомогою методів анкетування й опитування. Провідним при цьому став метод анкетування, тому що він допоміг нагромадити значний емпіричний матеріал. Разом з анкетуванням ми використовували такі методи, як спостереження, бесіда та метод незакінчених речень. Метою анкетування було виявлення рівня розуміння майбутніми офіцерами-прикордонниками сутнісних характеристик і властивостей науково-дослідницької діяльності, а також їхньої зацікавленості й мотивації в науково-дослідницькій діяльності. Анкета містила 10 питань. Ці питання дозволили з'ясувати, наскільки курсанти обізнані в питаннях науково-дослідницької діяльності й науково-дослідницької компетентності; їхнє ставлення до цієї проблеми та розуміння її важливості для власної самоосвіти, самовдосконалення й професійного становлення.

Результати опитування засвідчили, що більшість курсантів (57,69 %) вважають науково-дослідницьку діяльність формою реалізації творчого потенціалу людини. 19,23 % курсантів розглядають науково-дослідницьку діяльність як спосіб індивідуально-професійного розвитку, 15,38 % – як спосіб підвищення якості освітньої діяльності. Набагато менша кількість курсантів (11,53%) вказала на те, що науково-дослідницька діяльність допомагає здобути нові знання. 8,97% курсантів пов'язали науково-дослідницьку діяльність з науковим пошуком, а 7,69% респондентів означили, що науково-дослідницька діяльність є важливим аспектом пізнання та навчання того, як потрібно вирішувати складні проблемні питання.

Далі ми проаналізували відповіді курсантів щодо їхнього бачення того, якими якостями повинен володіти дослідник. Часто курсанти при цьому орієнтувались на найближчий для них приклад дослідника – своїх викладачів. Отримані дані свідчать про те, що курсантам імпонують у викладачі професіоналізм і захопливе ставлення до науки. 53,84% курсантів зазначили, що їм імпонує широкий рівень освіченості, ерудиція викладачів. Багато курсантів (51,28%) вважають, що справжній дослідник обов'язково повинен мати відповідні людські якості: мати почуття справедливості, бути чесним перед собою і перед іншими, а також бути відповідальним. Щодо викладачів-науковців, то курсантам подобаються такі їхні якості, як вимогливе ставлення до себе та інших, відданість своїй справі, захопленість предметом. На це вказало майже 43,58% респондентів. 36% опитаних серед важливих якостей дослідника назвали працьовитість та наполегливість, уміння долати труднощі, сильну волю й цілеспрямованість.

Опитування показало, що 24,35 % курсантів хочуть серйозно займатися наукою. Вони мають бажання займатися науково-дослідницькою роботою після закінчення навчального закладу, якщо можна буде це зробити з огляду на матеріальні умови. Деякі курсанти вказали, що для цього також велике значення має доброзичливе ставлення викладачів. Курсанти вважають, що для занять науково-дослідницькою діяльністю їм потрібне переконання, що це необхідно для подальшої професійної діяльності. На це вказало 87,17% опитаних. Курсанти також хотіли б знати систему вимог до наукового дослідження та власне роботи дослідника (на це вказали 58,96%). Ще одна умова, на яку вказало багато курсантів (65,38%), – педагогічна підтримка своєї роботи та приклад викладачів. 44,87% опитаних вважають, що їхнє бажання займатись науково-дослідницькою роботою залежить від зацікавленості в предметі та того, наскільки їм цей предмет подобається.

Аналіз відповідей курсантів дозволив з'ясувати, що для більшості курсантів інтерес до науково-дослідницької діяльності пов'язаний з можливістю виявити свій інтелект (про це написали 52,56% курсантів), проявити себе серед одногрупників (55,12%), отримати заохочення викладача (52,56%). Менша частина курсантів сказали про свою захопленість науковою діяльністю (28,21 % відповідей), а також бажання відкрити щось нове (20,51%).

Як показало опитування, на думку курсантів, люди, що займаються науково-дослідницькою діяльністю, загалом мають на меті самоосвіту, підвищення самооцінки, саморозвиток, самоповагу. Таку відповідь дали 69,23% респондентів. Серед інших курсанти вели мову про матеріальну вигоду – 23,07% та моральні цілі («зробити світ кращим») – 12,82%. Виявилось, що саме захопленість, бажання змінити себе, проявити свої здібності є провідним мотивом для курсантів, щоб займатись науково-дослідницькою роботою.

Загалом, як показав аналіз бесід з курсантами, вони пов'язують своє бажання займатися науково-дослідницькою діяльністю насамперед як складовою загальної підготовки до виконання професійних обов'язків. Виявилось, що бажання у курсантів підвищувати рівень своєї науково-дослідницької компетентності також залежить від ставлення до навчального предмета і від особистості викладача. До цього курсанти додають і характерологічні особливості навчального процесу, зокрема для них важливе значення має можливість знайти порозуміння з викладачем під час навчання, поважливе ставлення викладача до курсантів. Хоча оцінку викладачеві вони дають здебільшого з урахуванням загальнокультурного рівня, а не професіоналізму. Загалом опитування засвідчило, що курсанти володіють певним життєвим та інтелектуальним досвідом, що дозволяє їм робити висновки про статус і позицію дослідника, про систему вимог до його діяльності.

Наступні питання стосувалися безпосередньо науково-дослідницької компетентності. Важливим було питання щодо розуміння курсантами сутності науково-дослідницької компетентності та значення її формування для подальшої професійної діяльності. З'ясовано, що 32,05% опитаних курсантів пов'язують науково-дослідницьку компетентність з когнітивними процесами. Курсанти зазначають, що це «уміння мислити», «уміння здійснювати аналіз складних ситуацій та знаходити шляхи їхнього розв'язання», «узагальнення всього побаченого та бачення сутності явищ», «широке бачення усієї складності того, що треба зробити» та ін.

30,76% курсантів ототожнюють науково-дослідницьку компетентність з умінням знаходити розв'язання складних проблем: «талант бачити вихід там, де інші не знають, що робити», «уміння бачити те, що приховано від неухважного спостерігача».

26,92% опитаних пов'язують науково-дослідницьку компетентність з особистісними якостями людини. Курсанти вважають, що науково-дослідницька компетентність означає «вміння долати складні ситуації, не впадати у відчай», «бажання зайнятися справжньою чоловічою справою».

Багато курсантів (16,66%) науково-дослідницьку компетентність розглядають в аспекті пізнання й творчості. Вони вважають, що це «прагнення до пошуку», «бажання проявити себе, свій розум», «вміння пізнавати щось нове», «бажання відкрити щось невідоме», «можливість змінити, полегшити життя» та ін.

Далі курсанти повинні були визначити важливі складові уміння науково-дослідницької компетентності, найбільш необхідні у професійній діяльності. На думку курсантів, їм необхідні дослідницькі вміння у різних ситуаціях професійної діяльності (див. табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка курсантами необхідності дослідницьких умінь у професійній діяльності

Професійні ситуації	Число виборів (%)
Огляд технічних засобів та вантажів	74,35
Перевірка громадян в пунктах пропуску	78,20
Перевірка документів	82,05
Аналітична діяльність	85,89
Управлінська діяльність	76,92
Оперативно-розшукова діяльність	94,87
Немає відповіді	2,56

Аналіз відповідей свідчить, що курсанти розуміють сутність дослідницьких умінь і їхнє значення для подальшої професійної діяльності. Найбільшої ваги дослідницьким умінням курсанти (94,87 %) надають щодо оперативно-розшукової діяльності. Ці уміння, на думку курсантів, потрібні й під час аналізу ситуації (85,89 %), і для організації взаємодії з підлеглими (76,92%). Важливо, на їхню думку, уміти також швидко вирішувати, зазначають курсанти, і при перевірці документів (82,05%), і при перевірці громадян у пунктах пропуску (78,20%), і при огляді технічних засобів і вантажів (74,35%).

Результати опитування засвідчили, що курсанти загалом розуміють значення формування науково-дослідницької компетентності для подальшої професійної діяльності. Майже всі курсанти (97,44%) зазначили, що багато складних питань з охорони кордону щодо пропуску осіб через державний кордон, обстеження документів, огляду вантажів чи організації оперативно-розшукової діяльності вимагають дослідницького підходу, аналітичного мислення і сформованих дослідницьких умінь.

Наступне питання стосувалося того, які наукові підходи, дослідницькі методи, засоби та форми, на думку курсантів, можна використовувати у їхній майбутній професійній діяльності. Курсанти вказали на важливість уміння аналізувати явища і факти, аналізувати ситуацію («мислити глобально», «мислити, охоплюючи усі аспекти проблеми», «уміння бачити спільне у різних явищах», «уміння бачити деталі»). На це вказало відповідно 75,64% опитаних. Також курсанти надають важливого

значення умінню виявляти проблеми (завдання) і знаходити їхнє рішення (78,20%). Це, як зазначають курсанти, потрібно «для того, щоб швидко виконати поставлене завдання», «для того, щоб не було помилок у роботі», «щоб швидко долати труднощі» та ін.

Для того, щоб успішно вирішити складне професійне завдання, курсанти зазначили, можна використовувати такі дослідницькі методи (на думку курсантів), як аналіз ситуації (37,17%), вибір альтернативного рішення (52,56%), проблемне обговорення (65,38%). Особливо курсанти вказали на важливість колективного розв'язання проблеми: «разом легше долати труднощі», «коли обговорюєш проблему, рішення приходить ніби само собою», «коли когось питаєш про проблему, формулюєш її, у той же час раптово знаходиш варіант її розв'язання, але потребуєш підтримки», «самому про це здогадатися важче» та ін.

Загалом при проведенні опитування було виявлено інтерес курсантів до різних форм науково-дослідницької діяльності й можливостей формування науково-дослідницької компетентності як необхідної складової підготовки до розв'язання складних питань майбутньої професійної діяльності.

Опитування дозволило з'ясувати, що більшість курсантів переконана в тому, що можна й потрібно використовувати різні наукові підходи, дослідницькі методи, засоби та форми в майбутній професійній діяльності, але респонденти нечітко можуть їх класифікувати, вони не завжди усвідомлюють необхідність цілеспрямованого, систематичного дослідження й вироблення нових знань. Це обумовлено, на нашу думку, тим, що курсанти не знають напрямків науково-дослідницької діяльності та шляхів роботи в цьому напрямі.

Наступне питання для курсантів було сформульовано так: «Яким чином навчальний заклад прилучає Вас до науково-дослідницької діяльності?». Ми хотіли з'ясувати, що, на думку самих курсантів, робиться у навчальному закладі для формування їхньої науково-дослідницької компетентності. Результати відповідей на це питання подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Оцінка курсантами характеру залучення їх до науково-дослідницької діяльності

Форми залучення курсантів до науково-дослідницької діяльності	Число виборів (%)
Робота на лекційних та семінарських заняттях	19,23
Виконання контрольних, курсових і дипломних робіт	73,07
Участь у курсантських науково-практичних конференціях	20,51
Немає відповіді	23,07

Як свідчить аналіз даних, поданих у таблиці 1.2, основним шляхом прилучення курсантів до науково-дослідницької роботи є виконання контрольних, курсових і дипломних робіт, тобто робіт, передбачених навчальним планом навчального закладу. Справді, із практики відомо, що курсант у цьому випадку має точне завдання, відносну волю творчості, систему вимог до результату і його презентації, підтримку з боку викладача-керівника курсової або дипломної роботи. Такі умови сприяють не тільки виконанню конкретної роботи, але й оволодінню курсантами дослідницькими знаннями, вміннями, тобто формуванню їхньої науково-дослідницької компетентності.

Опитування викладачів щодо цього питання показало, що у своїй діяльності вони використовують такі форми організації наукової роботи курсантів, як завдання-дослідження із предметної тематики (55,55%), науково-дослідницькі конференції курсантів (83,33%). Про використання дослідницьких методів на лекційних та семінарських заняттях вказало лише 33,33% викладачів.

Спостереження, проведені на заняттях з англійської мови, за особливостями організації навчального процесу в аспекті формування науково-дослідницької компетентності, показали, що часто викладачі недостатньо звертають увагу на важливість цієї роботи. На лекційних, семінарських заняттях з англійської мови не проводяться спеціальні заходи щодо формування науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, не використовуються специфічні методи і засоби, метою яких було б формування науково-дослідницької компетентності майбутніх захисників кордону. Досить часто при роботі з курсантами використовуються директивні методи, викладачі не задіюють потенціалу суб'єкт-суб'єктних відносин з курсантами. Також недооцінюється такий напрям роботи з формування науково-дослідницької компетентності, як керівництво науковою роботою курсантів у рамках наукового товариства та стажування.

Загалом отримані дані свідчать про те, що в навчально-дослідницькій та науково-дослідницькій роботі переважає орієнтація на загальнокультурний, а не професійний рівень. Викладачі не завжди намагаються використовувати можливості навчальної дисципліни «Англійська мова» для формування науково-дослідницької компетенції як важливої складової готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності з охорони кордону.

Окрім цього, у результаті проведеного опитування виявлено деякі закономірності. Визначено, по-перше, що обов'язковість організації наукової праці у навчальному закладі на кафедрах і серед курсантів визначає ціннісне ставлення викладачів та курсантів до формування дослідницьких умінь та загалом науково-дослідницької компетентності. Імовірно, на це впливає те, що у вузах процес формування науково-дослідницької компетентності загалом пов'язаний з виконанням курсових і дипломних робіт, передбачених навчальним планом.

По-друге, з'ясовано, що в педагогічній діяльності викладачі віддають перевагу репродуктивним методам навчання й організації самостійної роботи. Імовірно, її легше організувати й контролювати. На лекційних та семінарських заняттях дослідницькі методи використовує небагато викладачів. У своїй діяльності викладачі переважно використовують такі форми організації наукової роботи курсантів, як завдання-дослідження із предметної тематики та науково-дослідницькі конференції курсантів.

Загалом опитування виявило різноспрямованість динаміки становлення мотивів, інтересів, умінь, що характеризують науково-дослідницьку компетентність курсантів. Зокрема виявлено, що більше 76,92% курсантів не одержують задоволення від вивчення матеріалу, у якому є відомості про науку. Майже 16,66% курсантів не знають, у чому зміст науково-дослідницької діяльності. 29,48% курсантів вважають, що заняття науково-дослідницькою діяльністю ніяк не вплинуть на їхнє професійне становлення. 2,56% курсантів не бачать зв'язку між науково-дослідницькою діяльністю у навчальному закладі й своєю майбутньою професією. Часто основним проявом науково-дослідницької компетентності курсанти вважають тільки тези виступів, реферати, наукові повідомлення, доповіді, статті, курсові й дипломні роботи.

Висновки. Результати опитування засвідчили, що майже всі курсанти (97,44%) розуміють значення формування науково-дослідницької компетентності для подальшої професійної діяльності. Вони вважають, що багато складних питань з охорони кордону, як-от: пропуск осіб через державний кордон, обстеження документів, огляд вантажів чи організації оперативно-розшукової діяльності вимагають дослідницького підходу, аналітичного мислення і сформованих дослідницьких умінь. Проте досить слабкими виявились знання курсантів щодо сутності науково-дослідницької компетентності, особливостей науково-дослідницької діяльності, а також специфічних методів, форм і засобів наукового дослідження. У свою чергу спостереження, проведені на заняттях з англійської мови, за особливостями організації навчального процесу в аспекті формування науково-дослідницької компетентності, показали, що часто викладачі недостатньо звертають увагу на важливість цієї роботи, не використовують специфічних методів і засобів, метою яких було б формування науково-дослідницької компетентності, недооцінюють такі напрями роботи з формування науково-дослідницької компетентності курсантів, як участь у роботі наукових товариств та стажування на кордоні. Такий стан справ потребує пошуку та обґрунтування педагогічних умов формування у майбутній офіцерів-прикордонників науково-дослідницької компетентності в процесі вивчення англійської мови.

Перспективами подальших досліджень є визначення специфіки роботи з формування науково-дослідницької компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах вищого навчального закладу.

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 338 с.
2. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.
3. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1982. – 192 с.
4. Барабанщиков А. В. Военно-педагогическая диагностика / А. В. Барабанщиков, Н. И. Дерюгин. – М.: ВПА, 1995. – 108 с.
5. Добровольсков О. В. Научно-исследовательская деятельность курсантов как фактор профессионального становления офицера : автореф. дисс. на соискание... учен. степени канд. пед. наук. спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О. В. Добровольсков. – Ульяновск, 2011. – 21 с.
6. Про затвердження та введення в дію Інструкції про організацію та порядок проведення заходів професійної орієнтації та психологічного відбору кандидатів на навчання в Національній академії Прикордонних військ України : Наказ Держ. ком. у справах охорони держ. кордону України від 30 жовт. 2002 р. № 603 // Комп'ютерна інформаційно-правова система «Ліга». – Адреса в системі «Інтернет» : www.liga.net.
7. Тагиров В. К. Формирование научно-исследовательской компетентности студента в образовательном процессе военного вуза : дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / В. К. Тагиров. – Оренбург, 2009. – 198 с.